

К. ХАТЗНАРГҮРН

ΣΤΑ ΠΛΟΚΑΜΙΑ ΜΙΑΣ ΛΕΡΝΑΙΑΣ

ρετος, μα ταν πάντως πολὺ ἀδύνατου χαραχτήρα κι' ὀπωσδήποτε προσκολλημένος στοὺς Ἀγγλοαμερικανούς — δ "Ελληνας κι' δ Τούρκος χωριστά, ν' ἀρχίσει δηλαδὴ μιὰ διαπραγμάτευση ἐλλαδοτουρκική μέσο ἐνδιάμεσου.

Δεύτερο, καὶ χειρότερο, νὰ μὴν κληθῇ νὰ παραστῇ στὸ παζάρειμα τῆς Γενεύης Κύπριος ἀντιπρόσωπος, νὰ γίνει δηλαδὴ ἡ δῆλη διαπραγμάτευση ἐργάλιγη τοῦ Κύπρου νοικοκύρη, μὲ τὴ δικαιολογία πὼς Επρεπε προπάντων νὰ προληφτῇ ἔνας ἐλλαδοτουρκικὸς πόλεμος καὶ πὼς ἡ Κύπρος μποροῦσε, ἀν τυχὸν τὸ ἐπιθυμοῦσε, νὰ στεῖλει παρατηρητή της στὴ Γενεύη, καὶ

Τρίτο, κι' ἀκόμη χειρότερο, νὰ παραδρεθῇ στὴ Γενεύη, γιὰ νὰ «προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του» στοὺς "Ελληνες καὶ τοὺς Τούρκους, ὁ Ντήν "Ατσεσον, ἔνας ἄντρας πού, ὅπως τὸ ξεκαθάρισε τὸ Σταίη Ντεπάρτμεντ τὸ 1966, ταν ἀπὸ τὸ 1963 κιόλας γνωστὸ πὼς εὐνοῦσε τὴ διχοτόμηση.

"Ο "Ατσεσον, φυσικά, παραμέρισε ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τὸν Τουσιόδγια κι' ἐπιθυμοῦσε τὴν παρουσία του μονάχα γιὰ νὰ προσυπογράψει ἐκ τῶν ὑστέρων τὶς ἀμερικανικὲς προτάσεις. Δέχτηκε ἐπίσης δ "Ατσεσον νὰ παρακολουθήσει τὶς συνομιλίες τῆς Γενεύης δ βρεταννικὸς μαζίτανός, μὲ τὴ μορφὴ τοῦ λόρδου Χούντ, ἀπὸ τοὺς ὑφυπουργοὺς τοῦ Φρεγίου "Οφρις.

"Ετσι φτάσαμε, φυσιολογικά, στὸ σχέδιο "Ατσεσον.

Προκισμένος μ' ἔνα χαραχτήρα πληθωρικὸ σ' ἀντινομίες κι' ἀδυναμίες, δ Πραπανδρέου κατάφερε νὰ μπει στὸ διάλογο αὐτὸ δίχως νὰ φαινεται νὰ τὸ καταλαβαίνει. "Ετσι, στὶς 2 Ιούλη, δ Τζόνσον, θέλοντας νὰ ξεκαθαρίσει τὴν κάθε παρεξήγηση, τοῦ ἔγραφε ὡμά:

«Βλέπω ἔνα μόνο τρόπο γιὰ νὰ μὴν πορευτοῦμε στὴν ἀτραπὸ ποὺ ὅδηγει πρὸς τὴν καταστροφή, κι' αὐτὸς είναι ν' ἀναζητήσουν ἡ "Ελλάδα κι' ἡ Τουρκία γρήγορα ἔναν πολιτικὸ διαχανονισμό. "Αναγνωρίζω πὼς θὰ δρεθοῦν πολλοὶ ἐπικριτὲς καὶ πολέμοι αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς κι' ἀναγνωρίζω πὼς είναι ἀκρώς εἰνόχτι πολλοὶ στὴ χώρα σας νὰ πιστεύουν δι: τὸ μόνο ποὺ χρειάζεται είναι νὰ μπορέσει ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου ν' ἀποφασίσει γιὰ τὸ μέλλον τῆς. Μὰ ἐπιτρέψτε μου νὰ τονίσω μ' ὅλη μου τὴ δύναμη πὼς στὴν πολὺ ἐπικίνδυνη τούτη κατάσταση δὲν ἀρκεῖ νὰ πιστεύει κανεὶς μονάχα στὴν δρθότητα τῶν δικῶν του ἀπόφεων. Είναι ἔξαιρετικὰ δυνατές οἱ πιέσεις στὴν Τουρκία ν' ἀγαλάδει δράση, κι' ἀπορρέουν κι' αὐτὲς ἀπὸ μιὰ βαθειὰ πεποίθηση πὼς διαχυθεύσονται τὰ τουρκικὰ δικαιώματα».

Ίδου λοιπόν τί ζητοῦσε νὰ ἐπιβάλει ὁ "Ατσεσον:

Πρώτο, τὴν παραχώρηση στὴν Τουρκία μιᾶς δάσης στρατιωτικῆς κι' ἀεροναυτικῆς, ποὺ νὰ καλύψτει τὸ πò μεγάλο μέρος τῆς ἐκτεταμένης χερσονήσου τῆς Καρπασίας, δηλαδὴ δι περίου τοῖς ἔχατὸς τῆς συνοικικῆς ἐπιφάνειας τοῦ νησιοῦ, νὰ είναι ἀρκετὰ εύρυχωρη ὥστε νὰ μποροῦν νὰ συγχεντρωθοῦν σ' αὐτὴν ίσχυρότατες τουρκικὲς δυνάμεις ξηρᾶς, ἀέρα καὶ θάλασσας, ἢ πολυάριθμοι πρόσφυγες, καὶ νὰ στηρίζεται γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμό της στὸ ἀπειόριστο δικαίωμα ἐλεύθερης χρήσης τοῦ λιμανιοῦ τῆς Ἀμμοχώστου κι' ὅλων τῶν συγκοινωνιῶν τῆς Βορειοαγαπολικῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατιωτικούς.

Δεύτερο, τὴν παραχώρηση εὐρύτατης αὐτονομίας, κάτω ἀπὸ Τουρκοκύπριους ἐπαρχούς καὶ τουρκοκυπριακὴ τοπικὴ διοίκηση, σὲ δυὸς ἀπὸ τὶς ἕξη ἐπαρχίες τῆς Κύπρου, ἢ τρεῖς ἢ ἄριθμος τους αὐτούς ταῦταν σ' ὅχτιά, καὶ τὴν πρόδηλην πώς θὰ παρθοῦν μέτρα γιὰ μετακινήσεις πληθυσμῶν σὲ μεγάλη κλίμακα, ὥστε στὶς δυο, ἢ τρεῖς, συντεταγμένες οἱ Τούρκοι γ' ἀποτελοῦν ἔνα «ἀποφασιστικό» ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ.

Τρίτο, τὴν «ἔνωση» τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα πάνω σ' αὐτὴ τὴν δάση.

Τὸ σχέδιο αὐτό, σὰν τὸ ἀπαλλάξουμε ἀπ' ὅλες τὶς ὠραιοποιητικές λεπτομέρειες ποὺ σοφίστηκε ὁ "Ατσεσον, παρουσίαζε δυὸς δψεις: Ἐπὸ τὸ ἑναὶ μέρος, παραχωροῦσε στοὺς Τούρκους τὸν ἐλεγχό τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων δεκάτων τῆς νήσου, καὶ ποὺ δι τουρκοκυπριακὸς πληθυσμὸς ἀντιπροσώπευε μόλις 18 τοῖς ἔχατὸς τοῦ συνόλου, κι' ἐπιπλέον τοὺς ἔδιγε τὸν οὐσιαστικὸν ἐλεγχό τοῦ λιμανιοῦ τῆς Ἀμμοχώστου, ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν Συρία. Κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, δριτικοποιοῦσε τὴν ἀποφασιστικὴ στρατιωτικὴ τους ὑπεροχὴ στὸ νησί, καὶ καθιστοῦσε δέδαιο πώς κάθε παραπέρα μεταδολὴ στὸ στάτους κοῦ δὰ ἤταν σὲ δάρος τῶν Ἑλλήνων. Σὰν πολιτικὴ ἐγγύηση γιὰ τοῦτο, οἱ Τούρκοι λάδαιναν τὴν οὐσιαστικὰ ἀνεξέλεγκτη αὐτονομία τῶν τριῶν καυτονιῶν. Σ' ἀντάλλαγμα, οἱ "Ἑλληνες θὰ είχαν τὴν ἴκανοποίηση νὰ μιλοῦν γιὰ «Ἐνωση». Θὰ ἴκανοποιεῖτο δηλαδὴ τὸ ἐλληνικὸ φιλότιμο, καὶ θὰ καλύπτονταν στὸ ἄρτιο δλες οἱ ἀνάγκες κι' ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας.

Ο ἵδιος ὁ "Ατσεσον, σ' ἔνα λόγο ποὺ ἐκφώνησε στὶς 25 Μάρτη 1965 πρὸς τὸ Δικηγορικὸ Σύλλογο τοῦ Σικάγου, ἀποκάλυψε μὲ πολὺν κυνισμὸ τὴν κατευθυντήρια σκέψη τοῦ σχεδίου του:

«"Εδειπέτα τὴν ἀνάγκη νὰ δώσω στοὺς "Ἑλληνες τὴν Ἐνωση ποὺ λαχταροῦσαν, μὰ ἐπρεπε ἐπίσης νὰ ἔξασφαλίσουμε στοὺς Τούρκους

μιά στρατιωτική παρουσία στὸ νησὶ ποὺ ἡ ἀξιοποίησῃ τῆς νὰ μὴν ἔξαρτιέται δπωσδήποτε ἀπὸ τὴ συγκατάθεση ἄλλου κράτους. Μιὰ ἀσφαλής βάση γιὰ τὶς δυνάμεις Ἑγρᾶς, δέρα καὶ θαλάσσης τῆς Τουρκίας δὲ θὰ δοηθοῦσε μονάχα τὴν ἀμυνα τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐμπόδιζε κάθε προσπάθεια νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ Κύπρος ἐναντίον τῆς Τουρκίας, θὰ προσπικέ τὶς θαλάσσιες δύοντες προσπέλασης στὰ λιμάνια τῆς νότιας Τουρκίας καὶ θὰ θύμιζε ἀδιάκοπα στὸ νησὶ τὴν παρουσία τῆς Τουρκίας καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς».

Τὸ ἀποτέλεσμα, δηλαδή, τοῦ σχέδιου "Ατσεσον θὰ ἥταν νὰ ζήσει ἡ Κύπρος μόνιμα μὲ τὸν ἐφιάλτη τῆς δλοκληρωτικῆς τουρκικῆς κατοχῆς κι' ἔτσι στὸ τέλος ν' ἀναγκαστῇ δὲ ἀλληγορίας τῆς νὰ ἐκπατριστῇ. Ἐπρόκειτο γιὰ διχοτόμηση κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ δυσμενεῖς δυνατὲς συνθῆκες.

Δὲν ἔκρυψε ποτὲ τὶς προτιμήσεις του αὐτές δὲ Ντήην "Ατσεσον. Στὶς 28 Οκτώβρη 1966 δήλωσε ἀπερίφραστα σὲ σεμινάριο τοῦ Κολλέγιου Σάλει τῆς Βόρειας Καρολίνας πῶς κατὰ τὴ γνώμη του ἡ διχοτόμηση εἶναι ἡ καλύτερη λύση γιὰ τὸ κυπριακὸ καὶ πῶς «ἄν εἶχε στὴ διάθεσή του τὸν "Έκτο Στόλο τῆς Μεσογείου μποροῦσε νὰ διευθετήσει τὸ κυπριακὸ πρόδηλημα κι' αὔριο ἀκόμη». Σχολιάζοντας τὴ δήλωσή του τούτη δὲ ἐκπρόσωπος τοῦ Σταίητ Ντεπάρτμεντ ἐξήγγεισ πῶς «οἱ ἀπόφεις τοῦ κ. "Ατσεσον γιὰ διχοτόμηση τῆς Κύπρου εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τριετίας (δηλ. ἀπὸ τὸ 1963, πρὶν ξεσπάσει ἡ κυπριακὴ κρίση) καὶ οἱ τελευταῖς δηλώσεις του δὲν προσθέτουν ἐπομένως κανένα νέο στοιχεῖο» (δηλ. «Ἐστία», 23 Νοεμβρη 1966).

Μὰ τὸ καίμενο τῆς εὐγλωττῆς ἐπιστολῆς "Ατσεσον πρὸς Παπανδρέου στὶς 20 Αὐγούστου 1964, πὼν τώρα πρωτοδημοσιεύεται, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἔξαρουμε καὶ μερικὲς ἄλλες ὅφεις τοῦ «σχέδιου». Γιατί, καθὼς προκύπτει πολὺ καθαρὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσή του, ἐπρόκειτο γιὰ σχέδιο πὼν ὑπῆρχε σκοπὸς νὰ τὸ ἐπιβάλουν πραξικοπηματικά, κι' ἐπιπλέον γιὰ σχέδιο πὼν δὲ "Ατσεσον θήθει δπωσδήποτε νὰ μὴ γνωστοποιηθῇ. Εγκαιραί εἴτε στὸν κυπριακὸ λαό, εἴτε καὶ στὴν κοινὴ γνώμη τῆς 'Ελλάδας.

Δυὸς είγαται, στ' ἀλήθεια, οἱ πιὸ ἐνδιαφέρουμες κι' ἀποκαλυπτικὲς δόψεις αὐτοῦ τοῦ σχέδιου:

Πρῶτο, ἡ ἐφαρμογὴ του ἐπρεπε νὰ γίνει μὲ τὴν πραξικοπηματικὴ κι' ἀπροειδοποίητη διακήρυξη τῆς "Ενωσης τῆς Κύπρου μὲ τὴν 'Ελλάδα. Δὲ θὰ ὑπῆρχε, δημοσίᾳ, καμιὰ ἀλληνοτουρκικὴ συμφωνία, πὼν νὰ συγαρτῇ ἐπίσημα, νὰ τεθῇ ὑπόφη τοῦ ὑπουργοῦκον συμβουλίου καὶ τοῦ κοινοβουλίου, νὰ τὴν ἐγκρίνουν μὲ διαδικασία δημοκρατικὴ οἱ ἐνδιαφερόμενοι κι' ἔπειτα νὰ μπεῖ σ' ἐφαρμογή. 'Α-

πεναντίας, γιά νά πετύχει τό σχέδιο, Επρεπε δ "Ελληνας πρωθυπουργός μὲ τοὺς πιὸ ἐμπιστούς συνεργάτες του ν' ἀρχίσει μὲ τὴν κατάλυση τοῦ χυπριακοῦ κράτους καὶ τῇ διαχήρυξῃ πώς «δλοκληρώθηκαν» οἱ ἑθνικοὶ πόθοι κι' ἔγινε πραγματικότητα ἡ "Ἐνωση καὶ ἐπειτα μονάχα, μὲ βάση αὐτὸ τὸ τετελεσμένο κι' ἀμετάκλητο γεγονός, ν' ἀποκαλύψῃ σταδιακὰ τοὺς δὲλλους δρους τῆς χρυφῆς συμφωνίας, τὸ διχοτομικὸ δηλαδὴ χαραχτήρα τοῦ σχεδίου "Ατσεσον. Βασικὸ δηλαδὴ γνώρισμα τοῦ σχεδίου ήταν πώς στηριζόταν στὴν ἀρχὴ τῆς παραπλάνησης τῆς ἐλληνικῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς προσφυγῆς στὸ πραξικόπημα. "Ηταν ἀντιδημοκρατικὸ μέχρι μιωλοῦ ὅστέαν.

Δεύτερο, ἀκόμη κι' αὐτὸ δὲν ἀρκοῦσε ώστόσο στὸν "Ατσεσον. Γιατὶ καταλάβαινε πώς, ἐστω κι' ἐκ τῶν ὑστέρων, θὰ προκαλοῦσε θύελλα στὴν Ελλάδα ἡ ἀποκάλυψη τῆς παραχώρησης δλόκληρης σχεδὸν τῆς χερσονήσου τῆς Καρπασίας στὴν Τουρκία. Προσφέρθηκε λοιπὸν νὰ ἐμφανίσει τὴν παραχώρηση τῆς βάσης αὐτῆς στὴν Τουρκία σὰν πενηντάχρονη τάχα ἐκμίσθιση, δίχως κυριαρχικὰ δικαιώματα γιὰ τὴν Τουρκία — σάμπως ἡ πενηντάχρονη ἐκμίσθιση νὰ μὴ δημιουργεῖ ἵνα ἔξισυ τετελεσμένο γεγονός σὲ βάρος τῶν Έλλήνων. Κι' ἐπειτα γύρεψε, δ "Ατσεσον, νὰ σοφιστῆ μέσο ποὺ θὰ ξεγελάσει τὴν ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη ἀκόμη πιὸ πλέρια σὲ σχέση μὲ τὶς εὐθύνες μᾶς τέτοιας συμφωνίας. Εἰσηγήθηκε στὸν "Ελληνα πρωθυπουργὸ νὰ δηλώσει πώς τάχα δὲν ἔχει συμφωνηθῆ νὰ περάσουν τὰ δρια τῆς βάσης δυτικὰ τῆς Κώμης Κεμπίρ, μὰ πὼς ἀνατέθηκε στὸν ἀρχιστράτηγο τοῦ NATO νὰ πάρει κείνος, μὲ κριτήρια «καθαρῶς στρατιωτικά», τὴ σχετικὴ ἀπόφαση. Μονάχα ποὺ — ἐπειδὴ μεταξὺ κατεργαρέων δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐμπιστοσύνη — ἐπρεπε δ "Ελληνας νὰ δώσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ χρυφὰ μιὰν ἔγγραφη δεβαίωση πὼς θ' ἀποδεχόταν τὴ λύση τούτη, δταν θὰ τὴν ἔξαγγελνε τὸ NATO.

Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ δψεις τοῦ σχεδίου "Ατσεσον, οἱ τόσο ἀσυμβίδαστες μὲ τὶς πιὸ βασικὲς καὶ στοιχειώδεις δημοκρατικὲς ἀρχές, ἔξηγοῦν γιατὶ δὲ δημιουργήθηκε ποτὲ ἡ τελικὴ ἐπιστολὴ τοῦ "Αμερικάνου μεσολαβητῆ πρὸς τὸν Γεώργιο Παπανδρέου. Ή ἐπιστολὴ ήταν σὰν τὸ σχέδιο Σάντας — Μπάλ, γιὰ τὸ παρασκήνιο καὶ τοὺς Μεττερνίχους.

Μπροστὰ στὴν τρομερὴ πίεση τῶν "Αμερικάνων, δλοι ἀρχικὰ εὐθυγραμμίστηκαν. Ο Τουομιόγια μετατράπηκε σὲ φερέφωνο τοῦ "Ατσεσον. Ή κυβέρνηση Παπανδρέου — ποὺ τὴν κατάτρυχαν οἱ βαθειές ἐσωτερικές διαιρέσεις — ἀρχίσει ἀμέσως νὰ ταλαντεύεται. Καὶ παράσυρε στὸ δρόμο αὐτὸ καὶ τὸ Γρίβα. Η συζήτηση πήρε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τὸν κα-

τηγφορικό δρόμο μιᾶς διαμάχης πάνω στοὺς δρους οὐσιαστικῆς διχοτόμησης τῆς Κύπρου — μὲ τοὺς Τούρκους σιωπηλούς, ἔτοιμους πάντα νὰ εἰσπράξουν δὲ τοὺς προσφερόταν καὶ νὰ ζητήσουν ἀμέσως περισσότερα.

Τὸ πρῶτο σχέδιο "Ατσεσον πρόβλεπε τὴν τουρκικὴ χυριαρχία πάνω στὴ χερσόνησο τῆς Καρπασίας. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀρχισε νὰ παζαρεύει γύρω ἀπὸ τὴν ἐκμίσθωση μιᾶς βάσης στοὺς Τούρκους σ' ἄλλο μέρος τοῦ νησιοῦ. "Εκανε λόγο γιὰ τὴν παραχώρηση σ' αὐτοὺς τῆς ἀγριλικῆς βάσης στὴ Δεκέλεια. "Ἐπεισε τὸ Γρίβα νὰ προσφέρει κείνος στὸ Κάδο Γκρέκο τῆς νοτιοαγαπολικῆς Κύπρου μιὰ βάση ἔκτασης σαράντα περίπου τετραγωνικῶν χιλιομέτρων γιὰ μίσθωση στοὺς Τούρκους. Μὰ δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ συμφωνία πάνω σὲ μὰ τέτοια βάση. Ἡ συζήτηση ἀνάμεσα στοὺς "Ἑλληνες ἀπλῶς ἀποκάλυψτε πὼς ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἔτοιμη ν' ἀρχίσει τὶς παραχωρήσεις.

Τὴν ἐνθύρρυνε σ' αὐτὸν τὸ δρόμο κι' ἡ Ἀγγλία. Πῆγε τότε στὴν Ἀθήνα ὁ "Ἀγγλος γενικὸς ἐπιτελάρχης, ὁ λόρδος Μαουντμπάττεν, μέλος τοῦ ἐγγλέζικου βασιλικοῦ σίκου, συγγενῆς τοῦ ἑλληνικοῦ. Ὁ Μαουντμπάττεν γύρεψε νὰ τρομοκρατήσει τοὺς "Ἑλληνες θύμοντες μὲν βεβαιώσεις πὼς οἱ Τούρκοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐνεργήσουν ἀπόβαση στὴν Κύπρο καὶ πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲ θὰ μπορέσει ν' ἀντισταθῇ. Τὶς ἀπειλές του τοῦτες ὁ Μαουντμπάττεν συνδύασε μ' ἄλλες ἐμπιστευτικές δηλώσεις πὼς ἔκαναν καλὰ οἱ "Ἑλληνες νὰ στείλουν χρυφὰ χάπου ὅχτω χιλιάδες στρατοῦ στὴν Κύπρο, γιατὶ μονάχα ἔτοι μποροῦσε ν' ἀποτραπῇ ἡ τελικὴ «κοιμουνιστικοποίηση» τοῦ νησιοῦ.

Οἱ Ἀμερικανοὶ στὸ μεταξὺ διαδίδαζαν στὴν Ἀθήνα «ἐμπιστευτικὲς» καὶ «φιλικές» πληροφορίες πὼς ἐπίκειται τουρκικὴ ἀπόβαση στὴ Μυτιλήνη, ἡ τὴ Χιό, ἡ τὴν Κῷ, ἡ τὴ Ρόδο. Ἡ Ἑλλάδα χρειάστηκε νὰ πάρει ἀμυντικὰ μέτρα καὶ στὰ τέσσερα τούτα νησιά. Μὰ κάτω ἀπ' δὲς αὐτὲς τὶς ἔξυπηρετικὲς προειδοποιήσεις τὸ γθικὸ τῆς Ἀθήνας ἐπεισταθερά.

Τὴν ἀπάρριψη τοῦ πρώτου σχεδίου "Ατσεσον ἔξασφάλισε τελικά, γῆρω στὰ τέλη τοῦ Ἰούλη, ὁ Μακάριος, μὲ προσωπικὴ παρέμβαση. Πῆγε στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα κι' ἐπεισε τὸν Παπαγδρέου νὰ δώσει μιὰν ἀρνητικὴ ἀπάντηση. Ὁ Κύπριος ἡγέτης φρόντισε νὰ δώσει ἀμεση δημοσιότητα στὴν ἑλλαδοκυπριακὴ τούτη ἀπόφαση. Μιλώντας στοὺς δημοσιογράφους στὶς 30 τοῦ Ἰούλη, τόνισε πὼς δὲν ξέρει ποιὰ θὰ εἶναι τ' ἀποτελέσματα τῶν μεσολαβητικῶν προσπαθειῶν στὴ Γενεύη ἀλλὰ πάντως θεωροῦσε

«ἀπίθανο νὰ δηγγήσει σὲ θετικὸ ἀποτέλεσμα ἡ διαδικασία τῆς Γενεύης γιατὶ ἔνιωθε βέβαια μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τὸν κ. Τουσιμόγια

μά καὶ στὴ Γενεύη ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι αὐτόκλητοι μεσολα-
βητὲς πού... ἐπεξεργάστηκαν ἀπαραδεχτα σχέδια γιὰ τὴν ἐπίλυση
τοῦ κυπριακοῦ προβλήματος».

Τότε ήταν ποὺ ἀρρώστησε βαρειά, γιὰ νὰ πεθάνει τελικά στὶς 9 Σε-
πτέμβρη, ὁ Τουμούδης. Προεξοφλοῦσε τὴ συγκατάθεση τῆς ἑλληνικῆς
κυβέρνησης στὸ σχέδιο του, δηλαδὴ στὸ σχέδιο "Ατσεσον, καὶ προγραμ-
μάτικε ταξίδι στὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀγκυρα καὶ τὴ Λευκωσία, γιὰ ν' ἀπο-
σπάσει καὶ τὶς τελικὲς συγκατάθεσις. Ή ξαφνικὴ σκλήρυνση τῆς στά-
σης τοῦ Παπανδρέου κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ Μακάριου τοῦ προκάλεσε
μὰ τέτοια στενοχώρια ποὺ ἡ ύγεια του δὲν ἄντεξε.

Σημειώθηκε τότε ἔνα βαρυτήμαντο ἵντερμέτσο στὴ διαπραγματευ-
τικὴ διελκυστίνδα. Ή ἑλλαδοκυπριακὴ στρατιωτικὴ ἥγεσία στὴ μεγαλό-
νησ ἐξαπόλυσε μιὰν ἐπιθετικὴ ἐπιχείρηση ἐναντίον τοῦ τούρκικου θύλα-
κα Μανσούρας — Κόκκινων, στὴ δορειοδυτικὴ ἀκτὴ τῆς Κύπρου, ἀπέ-
ναντι στὶς τουρκικὲς ἀκτές. Ὑπῆρχε ὁ φόδος μηπως ὅργανωθῇ μέσο Μαν-
σούρας — Κόκκινων μιὰ τουρκικὴ ἀπόδαση. Τὸ πῶς ἀκριβῶς πάρθηκε
ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἐπίθεση δὲν εἶναι πάντως γνωστό. Πολλοὶ κατηγό-
ρησαν τὸ Μακάριο σὰν ὑπεύθυνο. Κείνος, σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Πα-
πανδρέου, σημείωσε πῶς σὲ θέματα ἐπιχειρήσεων ἡ στρατιωτικὴ ἥγεσία
στὴν Κύπρο συγεννεῖτο πάντοτε ἀμεσα μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀρχὲς τῆς
Ἀθήνας. "Ο στρατηγὸς Καραγιάννης, ἐπὶ κεφαλῆς τότε τῆς ἑθνοφρου-
ρᾶς ποὺ καὶ παραιτήθηκε σὰν ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπέρριψε
τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀπόφαση στὸ Γρίβα, πράγμα ποὺ ἀμφισσῆται ὃ τότε
ὑπουργὸς Ἀμύνης Γαρουφαλιάς. Βέβαιο εἶναι, πάντως, πῶς ὁ σχεδια-
σμὸς τῆς ἐπίθεσης ήταν ἐλαττωματικός, καταχτήθηκε μέρος μονάχα τοῦ
ἐδάφους, χάθηκε πολύτιμος χρόνος, κι' ἡ τουρκικὴ ἀεροπορία ἐξαπόλυτε
δολοφονικές κι' ἀμείλιχτες ἐπιθέσεις ἐναντίον τόσο τῶν στρατιωτικῶν δυ-
νάμεων δο τοῦ ἀμιαχού πληθυσμοῦ τῆς δορειοδυτικῆς Κύπρου. Τελικά,
μπροστά στὴν παγκόσμια ἑξέγερση καὶ κινητοποίηση, ἡ ἐπίθεση τῶν Τούρ-
κων σταμάτησε καὶ δὲν ἔξελίχτηκε, δπως φοβόνταν πολλοί, σὲ ὀλοκλη-
ρωμένη εἰσβολή. Τερματίστηκε κι' ἡ ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση.
Τῆς Τουρκίας ἡ δρμὴ εἶχε δπωσδήποτε ἀνακοπῆ κι' αὐτὸς τραυμάτισε
εκείνη τὸ αἰσθητὰ αὐτοπεποίθησή της. Ή Κύπρος, δμως, εἶχε ὑποστῆ
καὶ κείη βαρειές ἀπώλειες κι' ὁ λαός τελοῦσε σ' ἑξέγερση ποὺ τὸν ἐγκα-
τέλειψαν ἀδογήθητο Δυτικοὶ κι' Ελλαδίτες. "Οσο γιὰ τὴν Ἐλλάδα, ἔγινε
φανερὸ πῶς δὲν ήταν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ίκανη νὰ προστατέψει τὴν
Κύπρο. "Ελληνες ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιωτες σκοτώθηκαν καὶ τραυμα-
τίστηκαν δίπλα στοὺς Κύπριους συμπολεμιστές τους. "Ενα δράδυ, καθὼς
ἐπισημάνθηκε πῶς τουρκικὰ πολεμικὰ πλησιάζουν στὴ Μανσούρα, δέκα

έλληνικά άεροπλάνα πέταξαν κρυφά στήν Κύπρο γιά ν' αντιταχτούν σ' ένδεχόμενη τουρκική απόβαση — την ίδιη μέρα την αύγη διαπιστώθηκε πώς ο σκοπός των Τούρκων ήταν άπλως να παραλάβουν τους τραυματίες τους και τάξις άεροπλάνα γύρισαν, έξισου κρυφά, στήν Ελλάδα. Δεν ήταν όλτελα άπλων ο έλληνικός παράγοντας στήν αναμέτρηση της Μανσούρας. Μάτι φανερώθηκε πώς τάξις άποτελεσματικότητάς του ήσαν πολὺ περιορισμένα. Ο Μακάριος, κι' ο κυπριακός λαός που στάθηκε τις δύσκολες καίνες μέρες άκλονητος στὸ πλευρό του, δὲν παράδειψαν τὸ δίδαγμα πού ξέγαινε ἀπ' αὐτὴν τὴν πυρή ἐμπειρία.

Λίγους μῆνες νωρίτερα, είχε άρχισει νὰ γίνεται πιὸ αἰσθητὸ άκόμη τὸ ένδιαφέρον τοῦ σοδιετικοῦ παράγοντα γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ἐπὸ τὸ Μάη — Ἰούνη τοῦ 1964, κιόλας, οἱ σοδιετικὲς προειδοποιήσεις ἐναντίον κάθε ἀπόπειρας ἐπέμβασης στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Κύπρου κι' ἐπιθολῆς λύσεων στὸν κυπριακὸ λαὸν ἔγιναν ἔξαιρετικὰ ἐπίμονες. Ο σοδιετικὸς πρωθυπουργὸς Νικήτα Χρουστσώφ, ο ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Γκρομύκο, κι' ο σοδιετικὸς ἀντιπρόσωπος στὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας Φευτέρην δὲν παράλειψαν εὐκαὶρια νὰ ἔξαρουν τὴν ἀπόφαση τῆς Σοδιετικῆς "Ἐνωσῆς νὰ συμπαραχταθῇ τὴν Κύπρο καὶ γενικὰ νὰ μήν ἐπιτρέψει τὴν μετατροπὴν τοῦ νησιοῦ σὲ βάση πυραυλικῆ στρατηγικῆς ἐναντίον τόσο τῶν ἀραβικῶν κρατῶν δσο καὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ συνασπισμοῦ. Καὶ τῆς Αίγυπτου τὸ ένδιαφέρον ἐκδηλώθηκε τότε μὲνα κοινὸ ἀνακοινωθὲν Νάσερ—Χρουστσώφ στὶς 25 Μάη 1964.

"Ηέσερε λοιπὸν ἡ Κύπρος πὼς ἡ Σοδιετικὴ "Ἐνωση ἀπόδινε ἀποφασιστικὴ σημασία στὴ ματαίωση τῶν ἀγγλοαμερικάνικων σχεδίων γιὰ τὸ νησί. Στὶς 9 Αὐγούστου 1964, καθὼς τὰ τούρκικα άεροπλάνα βομβάρδιζαν ἀνενόχλητα τὸν ἀμαχο πληθυσμὸ τῆς κυπριακῆς ἐπικράτειας καὶ δὲν διαφαινόταν ἀχτίδα φωτὸς ἀπὸ πουθενά, ο Μακάριος ἀποφάσισε νὰ παιξει τὸ σοδιετικὸ χαρτί.

Τὸ ραδιόφωνο τῆς Λευκωσίας ἀνάγγειλε πὼς «ὁ πρόεδρος Μακάριος κι' ἡ κυπριακὴ κυβέρνηση ἔκαναν ἔκκληση στὴ Ρωσία καὶ τὴν Αίγυπτο γιὰ στρατιωτικὴ βοήθεια πρὸς προστασία τῆς κυριαρχίας κι' ἀνεξαρτησίας τῆς Κύπρου».

"Αμεση ἡ σοδιετικὴ ἀντίδραση. Τὴν ἵδια μέρα, μηνύματα τοῦ Χρουστσώφ στὸν Ἰνονού, τὸ Μακάριο καὶ τὸν Οὐ Θάντ φανέρωναν τὴν σοδιετικὴ ἀποφασιστικότητα. Η Τουρκία προειδοποιήθηκε γιὰ «τὶς εὐθύνες ποὺ ἀναλαβαίνει μὲ τὴν ἔνοπλη ἐπίθεσή της ἐναντίον τῆς κυπριακῆς δημοκρατίας». Στὸ Μακάριο δόθηκε ἡ βεβαίωση πὼς «οἱ συμπάθειες τῆς Σοδιετικῆς "Ἐνωσῆς είγαι μὲ τὸ μέρος τῆς κυπριακῆς δημοκρατίας ποὺ γιάγεται γιὰ τὴν κυριαρχία, ἀνεξαρτησία κι' ἐδαφικὴ ἀκεραιότητά της».

νησί ένα νέο καθεστώς κατοχής. Γι' αύτούς τους ιμπεριαλιστικούς τους σκοπούς ένθαρρύνουν τώρα τὴν Τουρκία... Μάλιστα δρόμος πρός τὴν ειρήνη στὴν Κύπρο περνᾷ ἀπ' τὸ σταμάτημα τῶν ἐπειδόσεων στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τοῦ νησιοῦ... Πρέπει ν' ἀποσυρθοῦν ἀπ' τὸ νησί τὰ βρεταννικὰ στρατεύματα... ή Τουρκία πρέπει νὰ σεβαστῇ τὴν κυριαρχία τῆς Κύπρου... καὶ τότε "Ἐλληνες καὶ Τούρκοι τῆς Κύπρου θὰ μπορέσουν νὰ ρυθμίσουν τὶς σχέσεις τους μὲ τρόπο φιλικὸ κι' ἀδερφικό".

Τὴν κυδέρνηση τῆς Ἀθήνας ή σοβιετική προσφορά δογματικὲς καταθορύβησε. Στὶς 21 Αὐγούστου ἡ τούρκικη «Μιλλιέτ» δημοσίευε δηλώσεις τοῦ Κωστόπουλου: «Φυσικὰ ἡ Ἐλλάδα ἀνησυχεῖ γιὰ τὴ σοβιετική προσφορά δογματικὴ στὴν Κύπρο». Μάλιστα δηλώσεις τῆς Κύπρου θὰ μπορέσουν νὰ πείσουν τὸν Κυπριανὸ δήλωνε στὴν Ἀθήνα:

«Ἡ δογματικὴ τῆς Ἐλλάδος πρὸς τὴν Κύπρο δὲ σημαίνει πώς πειτεῖνεις ἡ σοβιετικὴ δογματικὴ. (Ο! "Ἐλληνες ἐπίσημοι, ἔγραψαν τὰ «Νέα» στὶς 20 Αὐγούστου, ἀγωνίστηκαν μάταια νὰ πείσουν τὸν Κύπρο ὑπουργὸ τῶν ἐσωτερικῶν νὰ μὴ στηριχτῇ ἡ χώρα του στὴ Σοβιετικὴ "Ενωση").

Στὶς 21 Αὐγούστου, τὸ «Βῆμα» δημοσίευε δηλώσεις τοῦ Μακάριου στὸ πρακτορεῖο «Τάξ»:

«Ἐκφράζουμε τὶς πιὸ θερμὲς εὐχαριστίες μας σ' ὅλες τὶς χώρες ποὺ ὑποστήριξαν τὴν Κύπρο στὶς δύσκολες μέρες τῆς. Κι' ἀπευθύνουμες ξεχωριστὲς εὐχαριστίες στὴ Σοβιετικὴ "Ενωση" καὶ τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Νικήτα Χρουστσόφ γιὰ δόλες τὶς ἀποφάσεις ποὺ πήραν γιὰ τὴν προάσπιση τῆς κυπριακῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ».

Ο ἀδέσμευτος κόδημος, δόλοι οἱ δημοκρατικοὶ λαοί, ήσαν οἱ χῶρες, οἱ δυνάμεις, στὶς δόποις γύρευεν νὰ στηριχτῇ ὁ Μακάριος. Γι' αὐτὸ κι' ἀπόδωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τεράστια σημασία στὶς σχέσεις τοῦ κράτους του μὲ τὴν Αἴγυπτο. Ωστόσο, ἀπὸ τὴν ἀποφῆ τοῦ διπλωματικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ δάρους, ὁ ρόλος τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης" ήταν φυσικὰ ἀποφασιστικός. Αὐτὸ τὸ ἀναγνώριζε ὁ Μακάριος. Τοῦτο παραδέχονταν ἀλλωστε κι' οἱ Τούρκοι ποὺ μετὰ τὴ σοβιετικὴ προειδοποίηση τῆς 9 Αὐγούστου 1964 σταμάτησαν κάθε στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση ἐναντίον τῆς Κύπρου — καὶ δὲν τὴν ξανάρχισαν ποτέ, γιὰ τὴν ἀκρίβεια, μέχρι καὶ σήμερα.

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα ἔστειλε ὁ "Ατσεσού, στὶς 20 Αὐγούστου, τὴν ἀποφασιστικὴ του ἐπιστολὴ στὸν Παπαγιάννεο, θέλοντας ἔτσι

νὰ καταβάλει μάλιστα προσπάθεια γιὰ μᾶς συμφωνία Ελλάδας καὶ Τουρκίας. Εἶναι χαρακτηριστικό τὸ πῶς ἀρχίζει τὸ οὐσιαστικὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς:

«Ο πρόεδρος (σημ. μεταφραστή: Ο πρόεδρος Τζόνσον) μὲ εἰδοποίησε σήμερα πώς πιστεύει διὰ τὴν ἐπικείμενη σοβιετικὴ ἀνάμιξη στὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου κατάστησε τὸ ἔργο μας ἐπεῖγον, καὶ γιὰ τοῦτο μισοῦ ζήτησε νὰ σᾶς γνωστοποιήσω πώς λιγοστὸς μονάχα χρόνος ἀπομένει γιὰ μᾶς ρύθμιση...».

Ανάλογη προειδοποίηση εἶχε ἀπευθύνει δὲ Τζόνσον στὸν Τούρκο πρωθυπουργὸν Ἰνονὸν στὶς 5 Ιούνη 1964, διαν καὶνος φάνηκε ἔτοιμος νὰ ἐπέμβει στὴν Κύπρο καὶ δήλωνε πώς ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο σύγχρουσης μὲ τὴν Ελλάδα. Ο Αμερικάνος ήγέτης εἶπε τότε στὸν Τούρκο πώς ίσως τὸ NATO νὰ μήν μπορέσει γὰ συμπαρασταθῆ τὴν Τουρκία σὲ περίπτωση ποὺ κείνη ἔξι αἰτίας τοῦ χυπριακοῦ ἐμπλακῆ σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ρωσία.

Δίπλα στὴν ἀπειλὴ, ώστόσο, ἡ ἐπιστολὴ "Ατσεσον πρὸς Παπανδρέου περιείχε καὶ δόλωμα. Πρόσφερνε μιὰ τάχα μεγάλη παραχώρηση, ἡ χυριάρχη δηλαδὴ βάση νὰ γίνει — δὲ "Ατσεσον ἔλεγε πώς θὰ μποροῦσε νὰ μεταπείσει σχετικὰ τοὺς Τούρκους — μιὰ βάση μὲ μακροχρόνια, πενηντάγρονη, ἐκμίσθωση.

Ελλαδίτες καὶ Κύπριοι εἶχαν προβλέψει τὸ νέο τοῦτο ἐλιγμὸ τοῦ "Ατσεσον. Μακάριος καὶ Παπανδρέου εἶχαν μείνει ρητὰ σύμφωνοι, τὰ τέλη τοῦ Ιούλη, νὰ μὴ δεχτοῦν μιὰ τέτοια ἐκμίσθωση «βάσης». Ωστόσο, ὁ Παπανδρέου, γιὰ λόγους ποὺ δὲν ξεκαθαρίστηκαν ἀκόμη ἐπαρκῶς, δὲ δίστασε νὰ δεναιώσει τὸν Αμερικανὸ πρεσβευτὴ Λαμπουσέ, ποὺ τοῦ μετάφερε τὸ μήνυμα "Ατσεσον, πώς δέχεται «κατ' ἀρχῆν» τὴν προσφορά. Εἶχε προετοιμάσει δλλωστε τὸ ἔδαφος γιὰ μιὰ τέτια στροφὴ. Εἶχε στείλει στὴν Κύπρο, τότε ἀκριβῶς, τὸν υπουργὸ του τῆς Αμύνης, τὸν Πέτρο Γαρουφαλιά, γιὰ νὰ μεταπείσει τὸ Μακάριο — τὸ γράφει δὲ Παπανδρέου, τὸ ἀρνιέται ὁ Γαρουφαλιάς — γιὰ τὸ σχέδιο "Ατσεσον, μὰ καὶ γιὰ νὰ ματαιώσει — ἐδῶ συμφωνοῦν οἱ δυο — τις διπλωματικὲς πρωτοδουλίες ποὺ προγραμμάτιζε, κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλητικὴ πίεση τῶν Τούρκων, δὲ Κύπριος ήγέτης: Τὴ μετάβαση δηλαδὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴ Μόσχα γιὰ διαπραγματεύσεις σχετικὰ μὲ τὴν παροχὴ σοβιετικῆς στρατιωτικῆς καὶ διληγούσθειας κι' ἐπίσης τὴ μετάβαση τοῦ ίδιου τοῦ Μακάριου στὸ Κάιρο γιὰ γιὰ παραπέρα σύσφιγξη τῆς συνεργασίας του μὲ τὸν πρόεδρο Νάσερ.

Ο Γαρουφαλιάς γύρισε στὴν Αθήνα στὶς 21 τὸ πρώτο, καὶ τράβηξε ἀμέτως κατὰ τὸ Καστρί, στοῦ Παπανδρέου. Τοῦ ἀνακοίνωσε, δημος γρά-

φεις ὁ Παπανδρέου, πώς ἀπότυχε στὴν πρώτη ἐπιδίωξη καὶ πώς, δύον
ἀφορᾶ τῇ δεύτερῃ, ἔξασφάλισε μονάχα μιὰ «προσωρινὴ ἀγαστολή τῶν
ταξιδίων ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς θὰ διαμορφωνόταν ἡ κατάσταση». Οὐ Πα-
πανδρέου τοῦ ἀνακοίνωσε τότε πώς δέχτηκε τὸ σχέδιο «Ἄτασσον, κι' ὁ
Γ' αρουφαλιάς τοῦ ἀντίτεινε πώς αὐτὴ ἡ πρωτοβουλία του τὸν δῆμογει σὶ^μ
μιὰ δέδαιη πολιτικὴ χρεωκοπία. Γιατὶ δὲν ὑπῆρχε τρόπος οὕτε νὰ μετα-
πειστῇ ὁ Μακάριος οὕτε καὶ νὰ ἔχειν γκαστή σὲ ὑποχώρηση — ἀφού
ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση δὲ διάθετε ἔστω καὶ τὸ παραμικρὸ λαϊκὸ ἔρεισμα
στὴν Κύπρο ώστε νὰ προωθήσει μὲ τὴ δοθειά του τὴν πολιτικὴ της.

Ο Παπανδρέου, μπροστά σ' αὐτήν την ἐπιχειρηματολογία, ἄλλαξε και πάλι γγώμη. "Εδωσε ἑντολή στὸ Σωσίδην γὰ τὴν εφωνήσει τοῦ Νικολαρεῖην πώς ἀναχαλεῖ τὴν ἀπόδοξή του σχέδιου" Ατσεσον. Καὶ τὴν ἐπομένη, 22 Αὐγούστου, σὲ γράμμα του πρὸς τὸν "Ατσεσον, τοῦ ὁἰολόγησε", «μ' ἀπόγνωσῃ κι' ἀπογοήτευσῃ», πώς ἀδυνατεῖ γὰ ἔξασφαλίσει μιὰς συμπεφωνημένη λύση στὸ κυπριακό. Δὲν ἀπόκρουσε, δὲ ίδιος, τὸ σχέδιο "Ατσεσον στὸ σύνολό του. Ἀπεναντίας, τόνισε πώς αὐτὸς προσωπικὰ δίχεται τὴν ίδεα μιᾶς τούρκικης βάσης, «ἐπὶ μισθώσει», καὶ συζητεῖ ἀπλῶς τὴν ἔκτασή της — θά δεχόταν, π.χ., γὰ τοσούγαμει σὲ τετραγωνικὰ χιλιόμετρα μὲ τὶς δύο, ἔξαιρετικὰ μεγάλες, ἐγγλέζικες βάσεις στὸ νησί. Ογκλαδή κάπου 255 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα ἀντὶ γιὰ τὰ τετρακόσια τῆς Καρπασίας. Τὰ τετρακόσια τετραγωνικὰ είχαν, κατὰ τὴν ἀντίληψή του, «τὸ χαραχτήρα τῆς περιορισμένης διχοτόμησης». Μὰ πάντως ἐπέμεινε πώς τὸ κύριο ἐμπόδιο γιὰ τὴ συμφωνία δὲν ήταν δὲν ήταν γιὰ ἐπιστημονική Ελλάδα. "Ησαν οἱ Κύπριοι.

• «Τις δυσκολίες μεγάλωσαν οι ψυχολογικές συνθήκες που διαιρεόφθι- θηκαν στην Κύπρο μετά τὸν πρόσφατο βομβαρδισμὸ τῶν ἀμαχου- πληθυσμοῦ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ κλίμα στὸ νησὶ εἶναι τούτη τὴ στιγμὴ πολὺ δυσμενὲς γιὰ τὴν Τουρκία καὶ τὸ NATO. Κι' εἶναι ἐ- πίσης δυσμενὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἀπουσίασε κατὰ τὴν ταυ- ρικὴ ἐπίθεση».

Ἐννοεῖται δι: ὁ τρόπος που ἡ Ἀθήνα πρώτα δέχτηκε καὶ κατόπιν ἀπόρριψε κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τους τὸ «δεύτερο» σχέδιο Ἀτασσον συντέλεσε στὸ νὰ κλονιστῇ πιὸ πολὺ ἀκόμη ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν Κυπρίων στὴν Ἑλλάδα. Τὸ νησὶ ὑποχρεώθηκε ἐπίσης νὰ συμπεράνει πώς σὲ μάλι καινούργια κρίσιμη δοκιμασία ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρχε σοδαρὸς κίνδυνος νὰ τὸ ἔγκαταλείψει ξανά. Δὲν γῆθελαν δέδοιται νὰ διαρρήξουν γιὰ τοῦτο τὶς στενές τους σχέσεις μὲ τὴν Ἀθήνα οἱ Κύπριοι, ἡγέτες καὶ λαός. Τοὺς δυσκολεύει σὲ τοῦτο ἀποφασιστικὰ ὁ αἰσθητικὸς παράγοντας. Κι' ἐπίσης δὲν ἐπιθυ-

μοῦσαν νὰ δρεθοῦν σὲ μᾶκα κατάσταση μονόπλευρης ἐξάρτησης ἀπὸ τὴ Σοδιετικὴ "Ενωση". Καταλάβαιναν πώς τοῦτο, γιὰ πολλοὺς καὶ διάφορους λόγους, οὔτε δυνατὸ ήταν μᾶκα οὕτε καὶ φρόνιμο. Ήστόσο καταλάβαιναν ἐπίσης, γιὰ πρώτη φορά, πώς τὸ ζωτικὸ συμφέρον τοῦ νησιοῦ τοῦ ἐπέ-
βαλε τὴ σύσφιγξη τῶν δεσμῶν μὲ τὴ Σοδιετικὴ "Ενωση".

Πάνω σ' αὐτὴν τὴν νότα ἔληξε τὸ κεφάλαιο τοῦ σχεδίου "Ατσεσον". Οἱ Ἀμερικανὸς διπλωμάτης γνωστοποίησε τὸ θάνατό του ὁ ίδιος στὸν "Ἐλληνα πρωθυπουργό, σ' ἓνα δργίλο γράμμα ποὺ τὸ περιεχόμενό του δὲν ἔγινε ἀχόμη γνωστό. "Ομως, εἶναι γεγονὸς πώς, δπως παρουσιάζονταν τὰ πράγματα, δὲν μποροῦσε πιὰ νὰ ὑπάρξει λύση "Ατσεσον. Εἶχε δημι-
ουργηθῆ μᾶκα ὀλότελα νέα κατάσταση, ποὺ οἱ κύριες δψεις τῆς ήσαν οἱ παρακάτω.

Οἱ Ἀγγλοαμερικανοὶ εἶδαν πώς πέρασε ἡ ἐποχὴ τῶν αἰφνιδιασμῶν καὶ τῶν «διπλῶν ἔνώσεων», γιατὶ ἡ Κύπρος δὲν τελοῦσε πιὰ σὲ κα-
τάσταση μονόπλευρης ἐξάρτησης ἀπὸ αὐτοὺς κι' ἐξαρτημένα τους
κράτη σὰν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία.

Ἡ Τουρκία ἀντιλήφτηκε πώς ἡ πολιτικὴ τῆς ώριμῆς διας, ἡ βασι-
σιένη στὴ συναίσθηση τῆς ἀποφασιστικῆς τῆς σπουδαιότητας στὰ μάτια τῶν Ἀμερικανῶν, τὴν διδήγησην σὰν ἀποτέλεσμα τῆς σοδιε-
τικῆς παρέμβασης σὲ μιὰν δύσυνηρὴ πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ήτ-
τα, καὶ

Ἡ Ἑλλάδα ἀντιμετώπισε τὸν κίνδυνο νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν πολιτικὸ
κι' ἰδεολογικὸ τῆς ἔλεγχο ἡ Κύπρος, καὶ γὰρ πάρει δικό της δρόμο
ποὺ καὶ μέσα στὴν Ἑλλάδα ἀπειλοῦσε νάχει δυσάρεστους κι' ἐπι-
κίνδυνους ἀντίχτυπους κι' διπωσδήποτε θὰ μείνωντε τὸ ἀξιόπιστο τῆς
χώρας καὶ τῶν ήγετῶν τῆς στὰ μάτια τῶν Ἀμερικανῶν.

Μέσα σ' αὐτὸν τὸν καιγούργιο συσχετισμὸ δυνάμεων, τὸ σχέδιο "Α-
τσεσον δὲν εἶχε πιὰ καμὰ χρησιμότητα. Πρὸς ἄλλοις ἐστρεψαν τὶς προσ-
πάθειές τους οἱ πρωταγωνιστὲς τοῦ δράματος.

Ἡ Ἑλλάδα, σὰν «έθνικὸ κέντρο», ἔδωσε μάχη νὰ μὴν ἀκολουθήσει
ἡ Κύπρος διπωσδήποτε μελλοντικὰ μᾶκα πολιτικὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν
Ἑλλαδική. Τὴν ἀπαίτηση τῆς τούτη στήριξε στὸ ἐπιχείρημα πώς μᾶκα τέ-
τια κυπριακὴ στροφὴ ήταν ἐνδεχόμενο νὰ προκαλέσει ρήξη Ἑλλάδας
καὶ Τουρκίας κι' ἔτσι νὰ διδηγήσει σὲ πόλεμο Ἑλληνοτουρκικό.

Σ' αὐτὸ διπόδλεπε ἡ ἐπιστολὴ ποὺ δ Παπανδρέου ἐστείλε στὸ Μα-
κάριο στὶς 29 Αὐγούστου. Ο Μακάριος τοῦ ἀπάντησε μονάχα στὶς 21
Φλεβάρη 1965, γιατὶ φοβόταν τότε μᾶκα νέα ἐξασθένιση τῆς Ἑλλαδικῆς
ἀποφασιστικότητας, καὶ δημοσίευσε τὶς ἐπιστολὲς στὶς 4 Μάρτη 1966

έπότε κι' ένιωθε πώς έπίκειται μιὰ καινούργια έπιθεση τῶν ὀπαδῶν τῆς «Ωιπλῆς "Εγνωσης».

Σκληρός καὶ θυμωμένος στὸ γράμμα του δὲ Ἐλληνας πρωθυπουργός. Η Ἑλλάδα δέδαια, ύποσχέθηκε, «θὰ συμπαρασταθῇ τὴν Κύπρον μὲ δλας τῆς τὰς δυνάμεις», ἐν σημειωθῆ ἀπρόκλητη ἐπίθεσῃ, κι' οἱ δυὸς Βουλῆς θὰ πρέπει τότε νὰ διακηρύξουν ἀμέσως τὴν "Εγνωση. Μὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρξει καμιὰ «ἀθλία ρυμούλκησις» τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν Κύπρο. Καὶ γι' αὐτό:

«Δὲν θὰ λαμβάνεται εἰς τὴν Κύπρον καμμία ἀπόφασις ἄγουσσα εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως εἰς ἔχθροπράξιας, χωρὶς νὰ ἔχῃ προηγγυθῆ συνενόησις καὶ συμφωνία ἴδιακή μας. Ἐὰν συμφωνήσωμεν, θὰ ἔχῃ καλῶς. Ἐὰν διαφωνήσωμεν, θὰ πρέπει νὰ γίνη δεκτή ἡ γνώμη τῶν Ἀθηνῶν, διότι εἶναι φορεὺς τῆς εὐθύνης διόλκητρου τοῦ ἐλληνισμοῦ».

Καὶ συνέχιζε ὁ Παπανδρέου, δίνοντας προσωπικὸ τόνο στὴν ἐπιστολή του:

«Ἐννοῶ δι, ἐκ τῶν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων σας, ἔχετε ἀποκτήσει τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνετε προσωπικῶς τὰς ἀποφάσεις σας. Ἐπειτα, δημος, ἀπὸ τὴν δυναμικὴν παρουσίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Κύπρον, ἡ ὅποια ἐπιτρέπει νὰ διιλήθητε ἀπὸ θέσεως ἰσχύος, καὶ ἐπειτα ἀπὸ τὴν διακηρυχθεῖσαν κοινήν μας ἀπόφασιν δι: εἰς περιπτώσιν τουρκικῆς ἐπιθέσεως ἡ Ἑλλάς θὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀμυναν μὲ δλας τῆς τὰς δυνάμεις, εἶναι προφανές δι: ἔχομεν εἰσέλθει εἰς μίαν νέαν περίοδον. Καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπιβάλλεται προσαρμογή».

Σ' αὐτὴν τὴν ἀπαίτηση, ὁ Μακάριος δὲν μποροῦσε παρὰ ν' ἀπαντήσει ἀρνητικά. Η ἀπαντητικὴ του ἐπιστολὴ ἦταν σαφής. Συμφωνοῦσε μὲ τὸν "Ἐλληνα πρωθυπουργὸ σχετικὰ μὲ τὸ στόχο τῆς "Εγνωσης. Μὰ δὲν εἶχε ἀναλάβει ποτὲ πρωτοδουλία ἵκανη, πὰ δδηγγήσεις ἀμεσῶς ἡ ἔμμεσα σὲ πόλεμο. «Οὐδέποτε ἐπεζήτησα νὰ ρυμούλκήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς πολεμικὴν περιπέτειαν». Ήταν σύμφωνος ν' ἀναλαβάινει ἡ Ἑλλάδα τὶς «πολεμικές πρωτοδουλίες». Μ' ἀδυνατοῦσε ν' ἀποδεχτῇ «τὴν κατὰ γενικὸν καὶ ἀπόλυτον τρόπον διατύπωσιν τῶν ἀπόφεων (τοῦ Παπανδρέου) ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν πολιτικῶν πρωτοδουλιῶν».

«Ἐάν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς πρωτοδουλίας περιλαμβάνει καὶ ἀποδοχὴν συμβιβαστικῆς λύσεως τοῦ κυπριακοῦ προσλήματος, ἡ ἐνεργείας δδηγγούσας εἰς συμβιβασμούς... ἀπαραδέκτους ἐκ κυπριακῆς πλευρᾶς... ἐπιφυλάσσω τὸ δικαίωμα διαφωνίας μου».

Κι' ἀνάφερε, σὰν παράδειγμα δικαιολογητικὸς τῆς ἀκαμψίας του, τὴν προσπάθεια τοῦ Ι. Παρασκευόπουλου νὰ ἐπιβάλει τὸ Φλεδάρη τοῦ 1964 τὴν ἀποδοχὴν τοῦ σχεδίου Σάντυς—Μπὼλ γιὰ τὴν ἀποκιοποίηση τῆς Κύπρου, μηνημονεύοντας πώς καίνος στὶς «δραματικὲς» ἀπὸ τηλεφώνου ἐκκλήσεις του, τόνιζε «έκάστοτε δτι ήσαν παρόντες εἰς σύσκεψιν καὶ σύμφωνοι, ἐπίσης, μὲ τὰς προτάσεις (Σάντυς—Μπὼλ) οἱ ἀρχηγοὶ κοιτάτων κ.κ. Παπαγδρέου καὶ Καγελλόπουλος».

«Η διαφωνία μου ἔχεινη», συμπέρανε ὁ Μακάριος, «ἔσωσε τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν Κύπρον ἀπὸ μίαν ἔθνικὴν ταπείνωσιν καὶ ἐπικίνδυνην περιπέτειαν».

Τὸ 1964 λοιπόν, καὶ σὲ πεῖσμα ὅλων τῶν πιέσεων τῆς Ἀθήνας, ὁ Μακάριος δὲν ὑποχώρησε στὸ θέμα τοῦ ταξιδίου τοῦ ὑπουργοῦ του τῶν Ἐξωτερικῶν στὴ Μόσχα. «Εἴμαστε πάντοτε σ' ἐπαφὴ μὲ τὴ σοδιετικὴ κυδέρνηση γιὰ τὴν παροχὴ σοδιετικῆς δοήθειας στὴν Κύπρο», δήλωσε στὶς 27 Αὐγούστου. «Πιστεύω πώς δὲν ὑφίσταται καμιὰ παρεξήγηση πάνω στὸ θέμα τῆς ἀναδολῆς τῆς μετάδασης τοῦ Κυπριανοῦ στὴ Μόσχα».

Τὴν ἐπομένην, ἔφτανε μὲ τὸν Κυπριανοῦ στὴν Ἀλεξάνδρεια. Στὶς 31. 8.64, αὐτὸς κι' ὁ Νάσερ δημιούρειαν ἀγαχοιγωθέν. «Ἡ Αίγυπτος ἀγαλλαγεῖ γὰρ δύσεις στὴν Κύπρο «ὅλη τῇ δυνατῇ δοήθεια γιὰ τὴν ἀμυνά τῆς ἐναντίον μιᾶς ξένης ἐπίθεσης... οἱ δυὸς πρόεδροι τόνισαν ὡς καθένας τὴ σάση του ἀπέναντι στὶς ξένες δάσεις... (ποὺ ἀποτελοῦν) ... μιὰν ἀμεση ἀπειλὴ γιὰ τὴ διεθνῆ εἰρήνη καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου».

Τὴν ἵδια μέρα, ὁ Μακάριος ἔλεγε στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ τύπου:

«Η Κύπρος δὲ θὰ συγκατατεθῇ ποτὲ στὴν παραμονὴ τῆς ἐγκατάστασης ξένων ἔξσεων στὸ ἔδαφός της σὰν δρό γιὰ τὴν "Ευωση" μὲ τὴν "Ἐλλάδα».

Στὶς 9 Σεπτέμβρη, ὁ ὑπουργὸς Ἐμπορίου Ἄγριες Ἀραοῦρος ἔφτανε στὴ Μόσχα γιὰ νὰ ἐγκαινιάσει τὶς σοδιετικὲς συνομιλίες. Στὶς 26 τοῦ μήνα, μὲ τὴν ἀφίξη τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦτες μπῆκαν στὴν τελικὴ φάση. Τὸ ἀνακοινωθὲν δγῆκε τὴν 1η τοῦ Ὁχτώβρη. «Ἐλεγε πώς κατὰ τὸ Χρουστσόφ τὴ ΕΣΣΔ «ὑποστηρίζεις ἀποφασιστικὰ τὸ δίκαιο καὶ θαρραλέο ἀγώνα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κυδέρνησης τῆς Κύπρου ἐναντίον τῶν ἐπιθετικῶν ἐνεργειῶν καὶ μηχανορραφιῶν δρισμένων κρατῶν τοῦ NATO ποὺ γυρεύουν νὰ ἐπιβάλουν στὴν Κύπρο πολιτικές λύσεις ἀπαράδεχτες στὸν κυπριακὸ λαὸ κι' ἀκόμη καὶ τὴν ἐγκατάσταση ξένων στρατιωτικῶν δάσεων»:

«Ο κυπριακός λαός σὰ σύνολο πρέπει νάχει τὴ δυνατότητα νὰ ρυθμίσει εἰρήνικά τὰ ἐσωτερικά του προβλήματα δίχως ξένες ἐπεισόδια... (ἡ κυπριακή ἀντιπροσωπεία) ... ἔξεφρασε δρισμένες ἐπιθυμίες καὶ διατύπωσε αιτήματα σχετικά μὲ τὴ δογήθεια πρὸς τὴν Κύπρο... (ἐπῆλθε συμφωνία) ... πάνω σὲ πραχτικὲς δψεις τῆς δογήθειας ποὺ ἡ Σοδιετική "Ἐνωση θὰ δώσει στὴν κυπριακή δημοκρατία γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς ἀνεξαρτησίας κι' ἐδαφικῆς ἀκεραιότητάς της».

«Η δογήθεια θὰ περιλάβει δλες τὶς κατηγορίες δπλων», δήλωσε σ' ἀκρόαση τόπου στὴ Μόσχα ὁ Ἀνδρέας Ἀραούζος, κι' ὁ Κυπριανοῦ ἐπήγγγος πὼς ἡ δογήθεια τῆς ΕΣΣΔ «θὰ είναι δίχως δρους ἢ περιορισμούς».

Στὶς 5 Οχτώβρη, ὁ Μακάριος συνήγε τὰ συμπεράσματα στὸ Κάτιο. Επου πήγε νὰ παραστῇ στὴ διάσκεψη τῶν ἀναπτυσσόμεων γωρῶν:

«Η Κύπρος», διακήρυξε, «θὰ παραμείνει στὸ στρατόπεδο τῶν ἀδεσμευτῶν λαῶν».

Η διάσκεψη, μὲ τὴν τελική τῆς ἀπόφαση, ἐγκολπώθηκε τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τῆς Κύπρου καὶ ζήτησε νὰ γίνει σεβαστὴ ἡ ἀνεξαρτησία, δπως κι' ἡ ἐδαφική ἀκεραιότητα, τοῦ νεοπαγοῦς κράτους.

Ἐτοι, μέσα σὲ λιγότερο ἀπὸ δέκα μῆνες μετὰ τὴ θανάτιμη χρίση τοῦ Δεκέμβρη 1963, ἡ Κύπρος φαινόταν νάχει λύσει τὰ βασικά τῆς προβλήματα.

Ωστόσο, σοδιετικὸς ὄπλισμὸς δὲν ἔφτασε ποτὲ σὲ μεγάλες ποσότητας στὸ νησί. Η ἐπίσκεψη Κυπριανοῦ κι' Ἀραούζου δὲν ὀδήγησε σὲ παραπέρα σύσφιγξη τῶν δεσμῶν Μόσχας καὶ Λευκωσίας. Ἀπεναντίας, ἀρχισε νὰ διαγράφεται μιὰ τουρκοσοδιετική προσέγγιση. Η Τουρκία, ἀφομιώνοντας μὲ τὴ συνηθισμένη τῆς σθελτάδα τὰ διπλωματικὰ διδάγματα τῆς ἀποτυχίας τοῦ Λύγούστου 1964, γύρεψε νὰ καλυτερέψει τὶς σχέσεις τῆς μὲ τὴ Μόσχα. Η τοποθέτησὴ τῆς πάνω στὸ κυπριακὸ ἔγινε, φαινομενικὰ τουλάχιστο, πιὸ ἐλαστικὴ καὶ μετριοπαθής. Οἱ Σοδιετικοὶ ἀποκρίθηκαν. Συνομιλίες ἀνάμεσα στοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν, Γκρομύκο κι' Ἐρκίν, ὀδήγησαν στὶς 5 Νοέμβρη 1964 σὲ ἀνακοινωθὲν ποὺ ζητοῦσε λύση τοῦ κυπριακοῦ βασισμένη «στὸ σεβασμὸ τῆς ἀνεξαρτησίας κι' ἐδαφικῆς ἀκεραιότητας τῆς Κύπρου». Στὶς 20 Γενάρη 1965, σὲ σύντευξή του στὴν «Ισθέσια», ὁ Γκρομύκο προχώρησε παραπέρα στὸ κυπριακό. Εἶπε ἀνάμεσα σ' ἄλλα:

«Πρέπει νὰ καταδικαστῇ κατηγορηματικὰ καὶ ν' ἀπορριφτῇ τὸ σχέδιο ποὺ δρισμένοι κύκλοι τοῦ NATO γυρεύουν νὰ ἐπιβάλουν στὴν Κύπρο γιὰ τὴ μετατροπὴ τοῦ νησιοῦ σὲ στρατιωτικὴ τους βάση... Τὸ